

Obraz osláv Slovenského národného povstania v denníku Pravda v povojných rokoch (1945 - 1948)

Lucia Kaňuščáková, Spoločenskovedný ústav SAV Košice, kanuscakova@saske.sk

KAŇUŠČÁKOVÁ, Lucia. An image of the celebrations of Slovak national uprising in the daily Pravda in the postwar years (1945 - 1948). Individual and Society, 2015, Vol. 18, No. 1.

The article deals with the image of the celebrations of Slovak national uprising in the daily Pravda in the years 1945 - 1948. It deals with the analysis of propaganda in post war Czechoslovakia on the example of commemorating important historical event in Slovak history - Slovak national uprising. It provides an overview and concept of celebration of the Slovak National Uprising in the early post war years. There is an analysis of the relationship of the German and Hungarian minorities in that period on the occasion of commemorating the Slovak National Uprising and the removal of democratic leaders from the Uprising image associated with preventing Democrats to participate in power. The aim of this article is to trace changes in the presentation of the Slovak national uprising celebrations on the pages of daily Pravda in the after war period, which were related to current political and social conditions and to bring information on how socialist propaganda used historical event Slovak national uprising and its celebrations for extruding communist ideology.

Propaganda. Commemorating. Celebrations. Slovak National Uprising.

Oslavy hrdinstva účastníkov Slovenského národného povstania (SNP) v zápase proti autoritatívnemu režimu znamenajú pripomínanie si minulosti, v ktorej sa časť obyvateľstva Slovenskej republiky (SR) dokázala vzoprieť a bojovať proti nepriateľovi. Na druhej strane sympatizanti režimu slovenského štátu odsudzovali povstanie ako zradu voči slovenskej štátnosti. Po vojne boli takéto hlasy prekričané štátnou doktrínou, ktorá sa hlásila k odkazu SNP. Jeho oslavy boli a stále sú neoddeliteľnou súčasťou vládnej politiky. Vlády sa cestou osláv SNP pripájajú k statočnej, aj keď neúspešnej snahe o porážku SR, ktorej predstavitelia kolaborovali s nacistickým Nemeckom.

Pripomínanie si historickej udalosti, spomínanie na „slávnú minulosť“, znamená upevňovanie kolektívnej identity národa, pričom je potrebné vnímať možné spájanie historickej udalosti s inštitucionálnym pretláčaním určitých ideových schém. Opakujúce sa reprodukovanie obrazu o minulosti je súčasťou veľkých národných komplexov, pri ktorých sa prepája politická agenda s občianskou a štátnou, s cieľom jednoliateho ideologického diskurzu.^[1]

Slávnostné oslavy majú za cieľ pripomenúť si významnú udalosť, ktorá sa odohrala v minulosti národa a s ktorou sa väčšina predstaviteľov štátnej moci aj obyvateľov stotožňuje. Štátne oslavy prebiehajú podľa určitého scenára a ich zámerom je zapôsobiť nielen slovom, ale aj obrazom. Ich súčasťou býva aj hudobná a divadelná zložka. Prvoradým je však politický kontext, ktorý je na oslavách prezentovaný hlavne prostredníctvom prejavov politikov a má za cieľ posilniť moc predstaviteľov daného politického režimu.

Slovenský historik Michal Kšíňan upozorňuje, že prostredníctvom osláv dochádza k prepojeniu minulosti,

prítomnosti a budúcnosti.[2] Snahou štátnej moci je ritualizáciou minulosti podložiť daný politický kurz a potvrdiť jeho opodstatnenosť. Masovými oslavami na verejných priestranstvách je význam minulej udalosti, nielen pripomínaný a dotváraný čelnými predstaviteľmi, ale aj oživovaný zhromaždením. Účastníci na oslavách participujú na tvorení a transformácii národného príbehu čerpajúceho vzory z minulosti, aktualizujúceho a zároveň potvrdzujúceho prítomný stav. Dôležitá je celková príprava osláv, ktorej súčasťou sú aj články v novinách informujúce o ich realizácii, programe, hosťoch, či domácich alebo zahraničných, priebehu a odkaze osláv.

Oslavy SNP boli reflektované v článkoch uverejňovaných v denníku Pravda, ktorý bol v rokoch 1948 až 1989 tlačovým orgánom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (KSČ) a informoval v ideologických intenciách strany.[3]

Propaganda vo všeobecnosti znamená šírenie informácií s cieľom ovplyvniť a zmanipulovať, poprípade zmeniť názor alebo konanie. Propaganda komunikuje prostredníctvom symbolov, hlavne verbálnych, ale aj obrazových. Spomenuté zmanipulovanie býva dosiahnuté zámerným výberom slov, faktov a deformovaných argumentov v snahe zapôsobiť na príjemcu informácií, poväčšine širokú verejnosť s cieľom odvrátiť pozornosť od iných, pre propagandistov nechcených faktov. Informácie, ktoré protirečia propagandisticky správne výkladu bývajú rôznymi spôsobmi zatláčané do úzadia a býva znemožnený ich prienik, aby sa nedostali k príjemcovi.[4] Propaganda je šírená hlavne cez médiá. Najmä v totalitnom období vlády komunistov v ČSR po roku 1948 bola tlač výrazným nástrojom politickej propagandy a denník Pravda stál na jej poprednom mieste. Propaganda vytvárala obraz ideológie socializmu, v ktorom existoval len jeden správny výklad.

Hlavne po februári 1948 mala upevniť spolupatričnosť ľudu, vieru v komunistickú stranu a bojovať proti nepriateľom, prostredníctvom režimom formulovanej interpretácie minulosti, prítomnosti a vôbec predstáv o svete. Už v období 1945 - 1948 začali komunisti využívať rôzne propagandistické metódy. Propaganda bola považovaná za vedecký zdôvodnený, šíriacu vedecký svetonázor, pravdivý a prirodzene platný. Propaganda sa v ČSR formovala postupne a zohľadňovala politické a spoločenské zmeny. V období komunistického režimu v ČSR v rokoch 1948 - 1989 bol ideologicky zobrazovaný aktuálny stav v štáte ako najlepší možný. Politické vedenie KSČ a štátu bolo prezentované v optimálnom obraze. Spoločnosť stále smerovala k lepšej - komunistickej a bola ekonomicky výkonná. Proti nepriateľom, ktorí s predstretými tézami nesúhlasili, sa bolo potrebné vyrovnávať všetkými možnými prostriedkami.[5] Totalitná moc sa posilňovala prostredníctvom cenzúry a selekcie. Pôsobila na verejnú mienku, niekedy dokonca vytvárala informácie, ktoré ideológiu podporovali. Naopak informácie, ktoré nezapadali do ideologického vzorca, boli mnohokrát premĺčané, akoby sa ani nestali. Ak však udalosť bola významnejšia a nebolo ju možné ignorovať, propagandisti potvrdili jej existenciu, ale hneď ju deformovali „vhodným“ výkladom a komentárom, čím ovplyvňovali verejnú mienku. Taktiež boli vypúšťané aj účelové informácie, či už pravdivé alebo vymyslené a mali odpútať pozornosť ľudí a vytvoriť clonu od iných, neprijateľných či menej vhodných udalostí a informácií.[6] Navyše bolo ich úlohou vytvoriť dôkaz o jednotnosti, spolupatričnosti a priateľstve. V prípade pripomínania si SNP sa táto propaganda prejavila prepájaním osláv povstania s pozdravmi komunistov iných národov, správami o spomienkach a slávnostiach v iných krajinách a všade prítomným pripomínaním internacionalizmu a nerozlučného bratstva.

Komunistický teoretik propagandy Miloslav Chlupáčv učebnom texte pre fakultu žurnalistiky, celkom v zhode s ideami marxizmu-leninizmu, považoval propagandu za „nutný prostriedok zjednocovania proletariátu a revolučnej premeny spoločnosti.“[7] M. Chlupáč charakterizoval propagandu ako vedu, ktorá mala slúžiť socialistickej spoločnosti a byť nástrojom jej rozvoja. Nezakrýval, že „stratégia a taktika v propagande formuluje zásadné uplatnenie vplyvu strany na zjednocovanie spoločenských skupín na princípoch straníckej ideológie a na rozkladanie skupín integrovaných na princípoch, ktoré sú k politike strany nepriateľské.“[8] Teda, že v socialistickej Československu bolo cieľom propagandy znemožniť pluralitu názorov a anulovať názory protirečiace komunistickej strane, ktoré by mohli byť pre percipienta lákavé. Propaganda sa výrazne prejavila aj v prípade osláv SNP do roku 1948.

Cenzúra predstavovala aktívnu informačnú politiku štátu, ktorá reagovala na politické zmeny v krajine. V roku 1947 vydalo ministerstvo vnútra obežník, v ktorom nariadovo venovať zvýšenú pozornosť tlači, na čo sa neskôr sťažovali hlavne predstavitelia nekomunistických strán. Po februári 1948 už fungovala cenzúra a propaganda nepretržite ako súčasť kontroly a riadenia kultúry i osvety. Patrila k najvýznamnejším prostriedkom udržiavania si monopolu moci. V čele kontroly verejnej mienky prostredníctvom propagandy bolo kultúrnopropagačné oddelenie Ústredného výboru KSČ a jeho orgány na krajskej a okresnej úrovni. Kontrolu tlače mal na starosti tlačový odbor Ústredného výboru KSČ a jeho referenti v nižších zložkách.[9] Inštitucionálne bola cenzúra od roku 1953 riadená Hlavnou správou tlačového dozoru, ktorá podliehala ministerstvu vnútra. Všetky nižšie jednotky boli rôzne kontrolované

a podriadené centrálnym nariadeniam, ktoré mali na starosti cenzúru - v dobovom slovníku tlačový dozor. Cenzúra fungovala preventívne, vydávala nariadenia, ktoré určovali, čo môže a smie byť publikované. V prípade, že sa neskoršie ukázal už vytlačený text ako nevhodný, mala právo zasiahnuť a skonfiškovať ho. Zásahy preventívnej cenzúry v tlači boli rôzne. Zmeny a obmedzenia sa mohli týkať vynechania časti textu, jeho preformulovania alebo zmeny pozície. Týmto pravidlám podliehali aj obrázky a fotky.[10] V novinách bolo všetko komunistické a hlavne sovietske ovenčené pozitívnymi prívlastkami, to sa vzťahovalo aj na boj komunistickej zložky v SNP.[11] Na druhej strane, ostatné, nekomunistické idey a ich predstavitelia, boli označovaní negatívnymi prívlastkami nepriateľstva a zradcovstva.[12] Taktiež bola využívaná rôzna terminológia na vyjadrenie toho istého javu v západnom a východnom bloku. Kým v krajinách sovietskeho tábora existovala *zásadná stranícka kritika*, v opačnom bloku bolo to isté považované za *ohováranie a klebety*. Okrem jazykových prívlastkov sa propaganda v tlači predkladala spájaním a identifikovaním sa jednotlivca s celkom.[13] Propaganda sa v médiách prejavovala neustálym opakovaním fráz a ich častým zveličovaním. Týmto mal byť jednotlivec ovplyvnený, aby nasledoval predostreté vzory a dané autority. Hlavne po februárovom prevrate 1948 možno konštatovať, že úlohou propagandy v Československu bolo „šírenie režimom formulovanej interpretácie reality, vrátane interpretácie historických udalostí, ďalej šírenie režimom formulovaného svetonázoru a utvrdzovanie spoločnosti v tom, že súčasný stav je jediný správny.“[14]

Podobne bol v novinách zachytávaný aj obraz osláv SNP. Udalosť bola využívaná na podporu spolupatričnosti a politickej reality, patrične boli jej prípravy v novinách čitateľom predkladané a následne po oslavách bol priebeh slávností reportovaný. Závažnou skutočnosťou bola účelovosť a výhodnosť pre propagandu. Vhodnosť, nie správnosť informácií musela byť kontrolovaná. Kvalita médií bola preverovaná orgánmi strany. Charakteristikami socialistických novín bol dogmatizmus a schematizmus. Noviny mali ideologickú líniu tematicky rozpracovanú a dostatočne pripravenú, čo však narážalo na problémy pri náhlych zmenách a udalostiach. Práve v dennej tlači je tieto zmeny ľahšie sledovať, lebo zachytávali každodenné udalosti a museli pri zakolísaniach náhle reagovať. Pri prezentovaní tak významnej historickej udalosti, akou bolo SNP však propaganda, ktorá mala v rukách aj prípravu a konanie osláv, deklarovala na jej príklade svoju moc a adekvátnosť cesty socializmu v Československu. Na interpretáciu všetkých zmien a ambivalencií boli využité poučky socialistickej propagandy. Snahou bolo verejnosti ukázať komunistickú stranu v čo najlepšom svetle a potvrdiť správnosť jej činnosti.

Oslavy prvého výročia povstania v roku 1945 sa niesli skôr v znamení piety a úcty bojovníkom, či už vojakom alebo partizánom, ktorí v bojoch povstania a 2. svetovej vojny zahynuli. V Pravde vychádzali smútočné oznámenia o jednotlivcoch, hrdinoch boja, ktorí padli.[15]

Prvé celonárodné oslavy vyvrcholili v Banskej Bystrici za účasti prezidenta Edvarda Beneša, ministrov československej vlády, členov Slovenskej národnej rady a zahraničných hostí. Boli vyznamenaní vojaci, partizáni a ďalší účastníci odboja. Vládna delegácia položila základný kameň pamätníka povstania a zúčastnila sa defilé vojska. Súčasťou osláv bola aj ľudová manifestácia, ľudová veselica, výstavy, športové a divadelné podujatia.[16]

V denníku Pravda boli publikované informácie o priebehu osláv, ale aj spomienky účastníkov povstania a partizánov z bojov. Pri opisovaní spomienok boli presne rozdelené roly dobrých a zlých. Chválila sa hrdinskosť odboja, veľkosť SNP a pomoc Červenej armády, naopak negatívne boli vykreslení protivníci - vládni predstavitelia vojnového slovenského štátu, fašisti, Nemci a Maďari ako celok na základe princípu kolektívnej viny.[17]

V Pravde sa výslovne hodnotila nová kvalita vzťahu Čechov a Slovákov: „*Ved' Slovenské národné povstanie nášho národa je aj vecou národa českého, lebo Slováci sa práve na tomto Povstaní jasne osvedčili za úprimné spolužitie s národom českým.*“[18] A práve na povstanie sa odkazovalo ako na posolstvo jednoty Slovákov a Čechov, ktoré dalo nový základ pre ich vzťah. Dokladovali to spomienky českých účastníkov povstania a vzájomná pomoc. Povstanie garantovalo prihlásenie sa slovenského národa k Československu podľa zásady rovný s rovným. Prezident E. Beneš, účastný na slávnosti 1. výročia SNP, hovoril o ňom ako o významnej historickej udalosti. Pomenoval ho však ako banskobystrické povstanie alebo banskobystrická revolúcia, čím zdôrazňoval jeho lokálny charakter.[19]

Oslavy sa niesli v znamení spoločného boja a spojenia s ostatnými víťaznými národmi. Aj keď po vojne ešte nebola moc úplne v rukách komunistov, zdôrazňovali sa materiálne aj ideové zásluhy Sovietskeho zväzu a Červenej armády pri víťazstve nad fašizmom a pomoc sovietskych vojakov počas SNP. S pomocou a bratským spojenectvom Sovietskeho zväzu sa rávalo aj v povojnovom Československu, v oblasti obnovy a rekonštrukcie hospodárstva.[20]

V podobnom duchu sa konali aj oslavy nasledujúcich výročí SNP v 40. rokoch, do komunistického prevratu vo februári 1948. Vo vojenskej rovine pripomínania si povstania sa spomínalo na jednotlivé boje, ospevovalo sa hrdinstvo partizánov a pomoc Červenej armády. V rovine spoločenskej sa odkazovalo v mene povstania na potrebu doriešiť potrestanie nemeckých a maďarských zradcov a nepriateľov z druhej svetovej vojny.

V novinách bol venovaný priestor percepcii povstania v zahraničí, hlavne v krajinách, kde komunisti postupne v priebehu 2. polovice 40. rokov získali svoje monopolné postavenie, ale tiež v krajinách neskoršieho západného bloku.^[21] Na interpretácii povstania v článkoch a prejavoch sa podieľali aj komunisti, ktorí boli neskôr, začiatkom 50. rokov perzekvovaní. Gustáv Husák hodnotil význam povstania ako celoslovenského boja proti bývalému režimu, Vladimír Clementis ozrejmil zásluhy bojového povstania s cieľom spojiť sa s Čechmi, Ladislav Novomeský bilancoval význam povstania v súvislosti s budúcnosťou republiky. Jeho príprava sa interpretovala v zhode so snahami československého odboja a „v zmysle politiky prezidenta Beneša.“^[22]

V súvislosti s povstaním sa nadväzovalo na hospodársku politiku ČSR po vojne tak, aby sa ukázala jej správnosť, či už išlo o zabratie pôdy vykorisťovateľským veľkostatkárom alebo znárodnenie priemyslu a bánk, čo sa chápano ako návrat bohatstva krajiny do rúk celého národa. Ďalej sa písalo o približovaní sa hospodárskej úrovni Slovenska českým krajinám, čím mala byť zabezpečená skutočná rovnoprávnosť Čechov a Slovákov.^[23] S povstaním sa spájal prechod na plánované hospodárstvo a prvé úspechy dvojročného plánu obnovy hospodárstva na roky 1947 - 1948, ktorý prijala vláda Klementa Gottwalda v roku 1946. Práve vytváraním paralely so SNP a odvolávaním sa na hrdinský boj v minulosti boli všetky kroky politických predstaviteľov, nielen v hospodárstve, ale aj v politike a spoločenskom živote, verejnosti prezentované ako vhodné a oprávnené.

Negatívnym spôsobom sa argumentovalo v článkoch, ktoré prepájali odkaz povstania s potrebou vyrovnania sa s menšinami. Podávali sa dôkazy obraňujúce a podporujúce potrebu vysídlenia Nemcov a Maďarov a dôsledné očistenie verejného života v zmysle naplňania významu SNP.

Túto požiadavku zdôraznil aj prvý celoslovenský zjazd národných výborov na svojom stretnutí pri príležitosti 1. výročia povstania. Na prvom mieste vo svojej rezolúcii ustanovil, že bolo v záujme všeobecnej bezpečnosti národov ČSR, aby bol obnovený štát bez nemeckej a maďarskej menšiny. Zároveň žiadali účelný postup proti maďarským revizionistom, ktorí na južnom pohraničí organizovali sabotážne činy a atentáty. Vyslovili sa za urýchlený zákrok československej vlády v záujme postupnej výmeny ostatného maďarského obyvateľstva za slovenskú menšinu, ktorá vyslovila žiadosť vrátiť sa do vlasti.^[24]

Na Slovensku rezonovala viac problematika maďarskej menšiny, a preto bol jej otázkam daný širší priestor ako vyrovnaniu sa s nemeckou menšinou. Slovenskí predstavitelia národných výborov sa v týchto otázkach opierali o program vlády, dekréty prezidenta republiky E. Beneša a nariadenia Slovenskej národnej rady. Keďže E. Beneš už v exile vytvoril koncepciu národného štátu Čechov a Slovákov, t.j. bez existencie národnostných menšín, táto otázka predstavovala jednu z najzávažnejších a vyžadovala si naliehavé riešenia. Na Slovensku sa realizovali znenia dekrétov prezidenta E. Beneša o úprave československého štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti, dekrét o konfiškácii nepriateľského majetku a o Fondoch národnej obnovy. Podobne nariadenia Slovenskej národnej rady o konfiškovaní a urýchlenom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa, nariadenie Slovenskej národnej rady o ľudových súdoch, o národnej správe, nariadenie o rozpustení a zakladaní spolkov a i.^[25]

Majetkové podstaty, podniky a pozemky Nemcov a Maďarov ako kolaborantov a zradcov boli v Pravde označené ako veľkokapitalistické a protiludové.^[26] Na ich miesta nastúpila národná správa a postupne sa prikróčilo k ich poštátneniu. V období 40. rokov sa uznávala ešte možnosť súkromného podnikania a iniciatívy v oblasti malých a stredných podnikov. Nemecké a maďarské obchody a remeselnícke dielne mali čo najskôr prejsť do rúk Čechov a Slovákov. Novou pôdohospodárskou politikou a poštátnením kľúčového priemyslu, baní, energetických zdrojov a bánk mal byť naplňaný program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov ako výdobytok SNP.^[27] Aj keď sa na stránkach Pravdy uznávali komplikácie s konfiškáciou a následnou parceláciou pôdy Nemcov, Maďarov a zradcov, predsa len sa uznávalo, že „napriek všetkým ťažkostiam a prekážkam s rozdelením konfiškovanej pôdy sú to uctihodné výsledky Slovenského národného povstania.“^[28] Aj návrat Slovákov z Maďarska sa hodnotil ako dávny sen toho, aby Slovensko bolo skutočne slovenským.

Podobne negatívne boli predstavitelia menšín, nepriateľov vo vojne, opísaní aj pri spomienkach z povstania uverejnených na stránkach Pravdy. Išlo hlavne o nemeckých vojakov ako hlavných

predstaviteľov nepriateľskej armády.[29] Na rozdiel od nich, partizáni reprezentovali dobrých obrancov pravdy a mieru. Opisovali sa ich úspechy pri obrane dedín a miest. V súvislosti s maďarskou menšinou sa v Pravde riešili aktuálne majetkové a pozemkové otázky, snahy o odsun Maďarov[30] a otázky uzavretia mieru s Maďarskom. Na povstanie sa poukazovalo ako na presvedčivý argument na mierovej konferencii v Paríži v rámci rokovaní o podmienkach mieru s Maďarskom. Celkovo bola nemecká a maďarská menšina v novinových článkoch pri príležitosti osláv SNP vykreslená výlučne negatívne, úplne v súlade s ich dobovou kritikou v povojnovej ČSR.[31]

Do skupiny nepriateľov vlasti patrili politickí predstavitelia slovenského štátu. Propagandisticky sa vytváral čo možno najnegatívnejší obraz o predchádzajúcom režime. Kritizovaní boli jeho vrcholní predstavitelia a označovaní ako zradcovia národa.[32] Do skupiny nepriateľov štátu sa dostávali aj nekomunistickí politici, ktorí boli spájaní s predstaviteľmi bývalého režimu. Na politickej scéne ČSR pozvoľna získavali prvenstvo komunisti. Od aprílovej dohody a volieb v roku 1946, ktoré na Slovensku vyhrala Demokratická strana, sa písalo, že je potrebné dodržiavať odkaz SNP a jednotu, za ktorú sa bili Česi spoločne so Slovákami. Rôznymi vyjadreniami boli očierňovaní predstavitelia demokratov, ktorí začali predstavovať pre komunistov nepohodlnú entitu. *„To bola jednota, ktorú treba stále posilňovať a podporovať. To znamená vystúpiť rázne proti nenapraviteľným ľudákam, ktorí znovu vnikli do štátneho aparátu, obsadili dôležité hospodárske pozície a pokúšajú sa vykonávať vplyv i na politický vývoj na Slovensku... Preto oslavovať dnes Slovenské národné povstanie znamená zneškodniť elementy, ktoré chcú napriek všetkým trpkým ponaučeniam ďalej kráčať po ceste slovenského separatizmu a na českej strane rázne zakríknúť tých, ktorí by chceli upierať slovenskému národu jeho svojbytnosť.“*[33] Opisoval situáciu generálny tajomník Ústredného výboru KSČ Rudolf Slánský, jeden z hlavných aktérov, ktorý sa zúčastnil prenasledovania predstaviteľov nekomunistov na konci 40. rokov.

Spoločnosti sa pretláčala idea, že pôsobenie predstaviteľov Demokratickej strany, ktorých sa chceli komunistickí politici zbaviť, bolo napojené na činnosť reprezentantov bývalého režimu v zahraničí. Zároveň ich obvinili z pokusu o jej obnovu, čo znamenalo previnenie sa odkazu povstania. Poslanec Ústavodarného Národného zhromaždenia Štefan Baštovanský o týchto predstaviteľoch v roku 1947 napísal: *„Bolo by neúprimné i nesprávne nehovoriť o tom, že Tisov proces a všetko, čo sa okolo neho a v súvislosti s ním odohralo, odhalil, ako sa jedna zložka slovenského politického života vzdialila od predstáv Slovenska bojujúceho a postavšieho: napr. v otázke očisty verejného života a potrestania hlavných vinníkov ... rovnako ako posmelovanie podzemných protištátnych živlov.“*[34]

V súvislosti s pripomínaním si povstania predstavitelia Demokratickej strany boli vykresľovaní výlučne negatívne ako „rozbíjači národnej jednoty, našepkávači rozvratu, zradní hazardéri národnej slobody“ alebo „vykonávači čiernej roboty“.[35] Zo stránok Pravdy prúdila kritika na Demokratickú stranu a jej tlačový orgán - denník Čas. *„Zostáva iba otázka, či vedenie DS opustilo tie zásady, ktoré vyhlasovalo v povstaní, alebo či sa veľa z toho, čo sa vtedy hovorilo, iba predstieralo.“*[36] Na oslavách 3. výročia SNP vo svojom prejave predseda vlády K. Gottwald spomenul okrem úspechov povojnovej industrializácie a budovania republiky aj nasledovné: *„Nepriateľom výstavby nového Slovenska v duchu ideálov Slovenského národného povstania sú práve tie živly, ktoré boli i nepriateľom Slovenského národného povstania. Prekážkou a nepriateľom výstavby Slovenska sú aktívni stúpenci a činitelia bývalého Tisovho a Tukovho režimu, ktorí na Slovensku zostali a nevzdali sa tisovskej politiky.“*[37]

Úplne otvorene sa postupne prechádzalo v spomienkach na povstanie len ku komunistickým predstaviteľom odboja a partizánom, ktorí bolo po februárovom prevrate považovaní za jediných hrdinov povstania. Predstavitelia demokratického odboja boli vymazávaní a očierňovaní.[38]

Keďže na hrdinskom odkaze boja proti fašizmu a režimu slovenského štátu stavala svoju legitimitu celá povojnová slovenská politická kultúra aj spoločnosť, nutne to znamenalo snahy o vyvolanie „spravodlivého hnevu“ u čitateľov voči „zradcom“ (Jozef Lettrich, Ján Ursíny a predstavitelia katolíkov, ktorí sa do Demokratickej strany dostali po aprílovej dohode Ján Kempný, Miloš Bugár a i.). Tlak na tieto osoby sa postupne zvyšoval, ako v slovných útokoch, tak aj v konkrétnych politických akciách. Cieľom bolo pred verejnosťou deklarováť správnosť ich neskoršieho odsúdenia po februári 1948.

Potom, ako vládnu moc získali komunisti obmenila sa aj rétorika osláv výročí SNP, ktorá sa dostala absolútne do rúk komunistickej strany a jej ideológie. Idey, ktoré komunistickému svetonázoru nevyhovovali sa zavrhlí, iné, dogmaticky vyhovujúce, boli rozvinuté do ohromných rozmerov. Tým, že sa výkladu povstania chopili komunisti, získali do svojej moci aj realizáciu osláv a tiež ostatné sprievodné aktivity ako pomenovanie budov, ulíc, námestí, inštitúcií a všetky kultúrne akcie. Vytvorila sa interpretácia, že povstanie otvorilo cestu ku komunistickému režimu. To chceli komunisti svojou agitáciou a prevzatím výkladu SNP dokázať. Zmenili príbeh povstania z bojového na budovateľský.[39] Aj v Pravde

boli uverejnené mnohé články, ktoré priamo hodnotili, že „február dovŕšil zmysel Povstania“ a „povstalecký program zvíťazil až februárovým víťazstvom pracujúceho ľudu.“^[40] Jasne boli formulované útoky na predstaviteľov nekomunistov, ktorí sa dovtedy podieľali na tvorení odkazu povstania a boli aj súčasťou verejných rituálov.

„Oslavujeme bez tých, ktorí sa ešte vlni vyhlasovali za povstalcov. Sú to ľudia politického smeru, ktorí sa pokúsili prekrútiť jasný zmysel politického povstaleckého programu ... Títo chceli rozbiť politický odkaz povstania a obmedziť ho na prostý národnostný program v smysle separatizmu a často aj protičeskej nenávisti.“^[41] Takto sa na tlačovej konferencii vyjadril povereník informácií Andrej Pavlík. Prítomnosť demokratov v povstaní hodnotil len ako potrebu udržať si svoje postavenie aj po ňom. Podľa A. Pavlíka povstalecký program úplne zvíťazil až po februárovom prevrate, kedy boli tieto „živly“ z jeho výkladu a politiky odstránené. Slovanmi Viliama Širokého: „Slovenský ľud zbavil sa tých falošných „povstalcov“, ktorí ešte pred rokom pokrytecky vyznávali svoje povstalecké krédo, aby súčasne strojili úklady proti odkazu národného povstania.“^[42]

Na druhej strane boli už výraznejšie formulované oslavné sentencie na pomoc partizánov a Sovietskeho zväzu, ktorý pomáhal v povstaní a zvíťazil nad fašizmom. Mal sa stať vzorom pre ČSR aj po vojne. Predstavoval ideál v budovaní komunistického spoločenstva. Vďačnosť sovietskej strane bola preukazovaná na oslavách povstania vizuálne, obrazmi význačných komunistických predstaviteľov, ale hlavne verbálne. Prejav čelných predstaviteľov republiky mali akoby jednu schému toho, čo museli obsahovať. Vďačnosť zásluhám Sovietskeho zväzu v boji, v čase druhej svetovej vojny a za pomoc po jej skončení, boli jednými z hlavných ideí. Predseda Zboru povereníkov G. Husák na slávnostnej manifestácii počas 4. výročia SNP, ktorého celoštátne oslavy sa konali v Košiciach, povedal:

„Staré sympatie k veľkému ruskému národu premenily sa v tejto vojne v trvalé putá vernosti, vďačnosti a oddanosti nášho ľudu k veľkému Sovietskemu sväzu ... A dnes, keď mierumilovne strojíme svoje pomery, keď všetky svoje sily napínáme do výstavby nášho štátu, je to opäť a stále sovietsky človek, o ktorého opierame svoju dôveru v medzinárodný pokoj ... Je preto prvým príkazom povstaleckých dní prehlbovať bratstvo a spojenectvo československo-sovietske.“^[43]

Ďalšími významnými znakmi rétoriky prejavov osláv SNP bola chvála partizánov a internacionálnej pomoci, obrana socialistického zriadenia, začínajúca sa kritika a očierňovanie západných krajín, glorifikácia ľudu a chvála zásluh budovania a industrializácie krajiny. Pri spomínanom 4. výročí podpredseda vlády V. Široký konštatoval nasledovne: „Nové ľudovodemokratické zriadenie, ktoré nám umožňuje kráčať k socializmu, musí dokázať svoje výhody oproti bývalému kapitalistickému zriadeniu.“^[44]

V Pravde, ktorá bola mienkotvorným denníkom a oficiálnou tribúnou komunistických hesiel, prebiehal celý proces, aby bola spoločnosť pripravená na oslavy. V súvislosti s blížiacim sa dátumom osláv sa hlavne po úplnom prevzatí moci komunistami v roku 1948 viac začínala prízvukovať pomoc sovietskej strane, úloha partizánov a KSC v povstaní. Denník Pravda bol adresovaný „pospolitému ľudu“, a preto boli tézy a ideológia marxizmu-leninizmu formulované jednoduchšie v porovnaní s odbornými publikáciami. Poväčšine sa v tlači komunistická ideológia v súvislosti s oslavami SNP spájala s aktuálnymi otázkami, aby čitateľov viac zaujala, lebo aktuálne otázky a problémy doby sa verejnosti bytostne dotýkali. Na oslavách povstania sa spomínalo na hrdinský odboj, no čoraz dôležitejšími sa stávali „otázky dňa“, ktoré boli aktuálne, bolo ich treba pred spoločnosť predostrieť na odobrenie. Práve masovými zhromaždeniami počas osláv a ich prezentovaním širokej verejnosti prostredníctvom médií bola spriechodnená cesta, aby sa z povstania stal mýtus.^[45] Na jednej strane komunisti od povstania odvodzovali svoju moc a na strane druhej jeho oslavy a ich prezentovanie používali ako nástroj propagandy.

V povojnovom ČSR bola postupne, v priebehu rokov 1945 až 1948, forsírovaná komunistická ideológia, ktorá sa naplno prejavila po februári 1948. Odvtedy využívala rôzne prostriedky na to, aby zabraňovala pluralite názorov a hlavne ideí, ktoré neboli v súlade s oficiálnou dogmatikou. Prioritné bolo pôsobenie na verejnú mienku a potvrdzovanie správnosti ideológie odkazom na dôležitý uzlový bod minulosti. K tomuto cieľu boli využité ako nástroj oslavy SNP a ich následná prezentácia v médiách, kde boli informácie naformulované v intenciách, ktoré korešpondovali so smerovaním a cieľmi KSC.

Literatúra:

CHLUPÁČ, Miloslav. *Aspekty teórie propagandy*. Praha : Universita Karlova, 1974, 111 s.

KAMENEC, Ivan. Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní. In KREKOVIČ, Eduard -

MANNOVÁ, Elena - KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, 246 s.

KAPLAN, Karel - TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, 183 s.

KŠIŇAN, Michal et al. *Komunisti a povstania. Communist and Uprisings* [online]. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, 143 s. [cit. 11.09.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/115199/ksinan.pdf> >.

MICHELA, Miroslav. Pripomínanie a kanonizovanie minulosti. Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska. In *Forum Historiae 1/2008*, 13 s. [online]. [cit. 11.09.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39392/Michela.pdf>>.

ŠEFČÁK, Luboš - DUHAJOVÁ, Zuzana. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 - 1968*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1999, 245 s.

ŠUTAJ, Štefan - MOSNÝ, Peter - OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2002, 158 s.

ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy : vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 3, s. 445-446.

ZAVACKÁ, Marína. *Kto žije za ostatným drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956 - 1962 : teórie, politické smernice a spoločenská prax* [online]. Bratislava : SAV, 2005, 168 s. [cit. 11.09.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/115357/zavacka.pdf>>.

Pravda, 31. júl, 1945, č. 14, S elánom povstania do budovateľskej práce!, s. 1.

Pravda, 1. august, 1945, č. 14, s. 2.

Pravda, 24. august, 1945, č. 34, Predvečer osláv národného povstania, s. 1.

Pravda, 29. august, 1945, č. 36, Rád Slovenského národného povstania, s. 2.

Pravda, 29. august, 1945, č. 36, Slávime veľké výročie národného povstania, s. 1.

Pravda, 29. august, 1945, č. 36, Spíňať výdobytky Národného povstania, s. 2.

Pravda, 29. august, 1945, č. 36, Turiec - prvý kraj, zbavený Nemcov, s. 3.

Pravda, 31. august, 1945, č. 38, Duch Slovenského národného povstania žije, s. 1.

Pravda, 31. august, 1945, č. 39, Slovensko svojím bojom dokázalo vernosť ČSR, s. 1.

Pravda, 2. september, 1945, č. 40, Za výstavbu šťastného Slovenska v silnej ČSR, s. 1.

Pravda, 22. august, 1946, č. 192, O priznanie práva odsunu Maďarov, s. 1.

Pravda, 27. august, 1946, č. 197, Anglicko bolo nadšené povstaním Slovákov, s. 1.

Pravda, 29. august, 1946, č. 198, Záruka našej slobody, s. 1.

Pravda, 31. august, 1946, č. 199, Vybudujme štát podľa odkazu hrdinov, s. 1.

Pravda, 29. august. 1947, č. 198, Čas za povstania a po aprílovej dohode, s. 7.

Pravda, 29. august, 1947, č. 198, O odkaz Slovenského národného povstania, s. 1.

Pravda, 29. august, 1947, č. 198, Opustený program revolúcie, s. 6.

Pravda, 31. august, 1947, č. 199, Prejav predsedu vlády, s. 2.

Pravda, 31. august, 1947, č. 199, Varovný hlas bojovníkov za slobodu, s. 2.

Pravda, 22. august, 1948, č. 194, Február dovŕšil zmysel povstania, s. 1.

Pravda, 29. august, 1948, č. 200, Bojovníci za slobodu splnia svoje povinnosti, s. 1.

Pravda, 31. august, 1948, č. 201, Upevniť ľudovládu, vystupňovať budovanie, s. 2.

Pravda, 31. august, 1948, č. 201, Sily odboja do služieb budovania, s. 1.

Pravda, 30. august, 1949, č. 205, Prezident republiky k slovenskému ľudu, s. 1.

Pravda, 27. august, 1959, č. 237, Spoločný osudový zápas našich národov, s. 2.

Pravda, 29. august, 1959, č. 239, Slávne výročie, s. 1.

Pravda, 31. august, 1959, č. 240, s. 1.

[1] MICHELA, Miroslav. Pripomínanie a kanonizovanie minulosti. Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska. In *Forum Historiae* 1/2008, s. 7-9. [online]. [cit. 11.09.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/39392/Michela.pdf> >.

[2] KŠIŇAN, Michal et al. *Komunisti a povstania. Communist and Uprisings* [online]. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 8-13. [cit. 11.09.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/115199/ksinan.pdf> >.

[3] *Pravda* začala vychádzať v roku 1920 ako týždenník Československej sociálnodemokratickej strany pod názvom *Pravda chudoby*. V roku 1925 sa *Pravda* stala denníkom KSC. V období Slovenskej republiky pokračovala ako ilegálne periodikum *Hlas ľudu*. Po vypuknutí SNP začala od 9. septembra 1944 vychádzať v Banskej Bystrici povstalecká *Pravda*. Po oslobodení boli publikované regionálne tlače *Pravdy* - Východoslovenská *Pravda* a Stredoslovenská *Pravda*. Na poste šéfredaktora *Pravdy* v povojnovej Československej republike (ČSR) sa postupne vystriedali Eduard Friš (1947 - 1951), Andrej Nedvěd (1951 - 1953), Miloš Marko (1953 - 1958), Ondrej Klokoč (1958 - 1968), Mária Sedláková (1968), Luboš Podstupka (1968). Od roku 1969 Bohuš Trávníček a po jeho smrti Štefan Bachár, ktorý bol po novembrových udalostiach v roku 1989 odvolaný.

[4] ZAVACKÁ, Marína. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy : vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 3, s. 445-446.

[5] ZAVACKÁ, Marína. *Kto žije za ostnatým drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956 - 1962 : teórie, politické smernice a spoločenská prax* [online]. Bratislava : SAV, 2005, s. 17-24. [cit. 11.09.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/115357/zavacka.pdf> >.

[6] ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom?...*, s. 29-35.

[7] CHLUPÁČ, Miloslav. *Aspekty teorie propagandy*. Praha : Universita Karlova, 1974, s. 13.

[8] CHLUPÁČ, M. *Aspekty teorie propagandy...*, s. 65.

[9] KAPLAN, Karel - TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Praha : Ústav

pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 8-12.

[10] ZAVACKÁ, M. *Kto žije za ostnatým drôtom?...*, s. 114-117.

[11] „Nijakou mocou ani perzekúciou sa nepodarilo zničiť ani znemožniť vplyv komunistickej strany, ktorá vysoko niesla zástavu odboja a viedla pracujúci ľud do boja proti fašizmu.“ *Pravda*, 29. august, 1959, č. 239, Slávne výročie, s. 1.

[12] „Svrhli sme kapitalistické panstvo, robotnícka trieda a jej spojenci stali sa kormidelníkmi ďalšieho osudu našich národov.“ *Pravda*, 30. august, 1949, č. 205, Prezident republiky k slovenskému ľudu, s. 1.

[13] „Jedno je isté : nebyť zradcovskej úlohy, ktorú hrala zradcovská benešovská londýnska vláda, prínos Povstania pre rozdrvenie fašizmu by bol oveľa väčší.“ *Pravda*, 27. august, 1959, č. 237, Spoločný osudový zápas našich národov, s. 2. „Náš ľud stráži odkaz Slovenského národného povstania.“ *Pravda*, 31. august, 1959, č. 240, s. 1.

[14] ZAVACKÁ, M. *K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy...*, s. 444.

[15] V *Pravde* zo dňa 1. augusta 1945 vyšlo parte o slávnostnom pochovaní partizána M. Gorečka, ktorý padol v boji proti Nemcom v obci Klačany. *Pravda*, 1. august, 1945, č. 14, s. 2.

[16] *Pravda*, 31. august, 1945, č. 38, Duch Slovenského národného povstania žije, s. 1.

[17] Pozri napr. „Za Slovenského národného povstania, ako sa všetci pamätáme, strhol sa pri Strečne tuhý boj medzi našimi hrdinskými partizánmi a nemeckými SS hordami.“ *Pravda*, 29. august, 1945, č. 36, Splňať výdobytky Národného povstania, s. 2, *Pravda*, 24. august, 1945, č. 34, Predvečer osláv národného povstania, s. 1.

[18] *Pravda*, 24. august, 1945, č. 34, Predvečer osláv národného povstania, s. 1.

[19] *Pravda*, 31. august, 1945, č. 39, Slovensko svojím bojom dokázalo vernosť ČSR, s. 1.

[20] „Sovietsky zväz sa stal pojmom: bol symbol víťazstva nad zločinným fašizmom.“ *Pravda*, 29. august, 1945, č. 36, Slávime veľké výročie národného povstania, s. 1.

[21] V *Pravde* z roku 1946 bol článok o anglickom publicistovi E. P. Youngovi, ktorý v rozhovore pri návšteve Košíc okrem hodnotenia politickej a spoločenskej situácie v povojnovom Československu vyslovil nadšenie nad udalosťami povstania. *Pravda*, 27. august, 1946, č. 197, Anglicko bolo nadšené povstaním Slovákov, s. 1.

[22] *Pravda*, 29. august, 1946, č. 198, Záruka našej slobody, s. 1.

[23] *Pravda*, 31. august, 1946, č. 199, Vybudujme štát podľa odkazu hrdinov, s. 1.

[24] *Pravda*, 2. september, 1945, č. 40, Za výstavbu šťastného Slovenska v silnej ČSR, s. 1.

[25] ŠUTAJ, Štefan - MOSNÝ, Peter - OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša*

v povojnovom Slovensku. Bratislava : VEDA, 2002, s. 9.

[26] „Dnes závody a podniky na Slovensku neslúžia viac cudzím pijaviciam, ale slúžia len slovenskému ľudu.“ *Pravda*, 31. júl, 1945, č. 14, S elánom povstania do budovateľskej práce!, s. 1.

[27] *Pravda*, 29. august, 1945, č. 36, Rád Slovenského národného povstania, s. 2.

[28] *Pravda*, 29. august, 1947, č. 198, O odkaz Slovenského národného povstania, s. 1.

[29] Článok s názvom *Turiec - prvý kraj, zbavený Nemcov*, kde sa písalo o postupnom preberaní moci v obciach do rúk partizánov počas SNP. *Pravda*, 29. august, 1945, č. 36, Turiec - prvý kraj, zbavený Nemcov, s. 3.

[30] „Chceme veriť, že i naši západní priatelia uznajú, že očistenie Československa od maďarskej menšiny a vytvorenie čistého národného štátu poskytne predpoklady, nielen pre priateľské spolužitie so skutočne demokratickým Maďarskom, ale aj zabezpečí mier, pokoj a poriadok.“ *Pravda*, 31. august, 1946, č. 199, Vybudujme štát podľa odkazu hrdinov, s. 1.

[31] „Prvý celoslovenský zjazd národných výborov vysoko oceňuje veľký národný, štátny a sociálny význam nariadenia Slovenskej národnej rady o pozemkovej reforme, na základe ktorého sa pôda Nemcov, Maďarov a zradcov vracia do rúk slovenského ľudu.“ *Pravda*, 02. september, 1945, č. 40, Za výstavbu šťastného Slovenska v silnej ČSR, s. 1. „Československá delegácia (na Parížskej mierovej konferencii - pozn. L. K.) zastáva názor, že už v mierovej zmluve treba vyzdvihnúť spoluvinu Maďarska na Mníchove, na rozbití Československa, na vypuknutí vojny, a tým aj jej následkoch.“ *Pravda*, 22. august, 1946, č. 192, O priznanie práva odsunu Maďarov, s. 1.

[32] „Náš ľud augustovým povstaním z roku 1944 pozdvihol zbraň proti tým silám, ktoré sa snažili jednak neuveriteľne rafinovane konštruovaným podfukárstvom, jednak tým najstrašnejším terorom, aké vôbec dejiny poznaly konzervovať využité spoločenské útvary a mobilizovali proti dobrému svedomiu ľudstva celé podzemie sveta.“ *Pravda*, 29. august, 1946, č. 198, Záruka našej slobody, s. 1.

[33] *Pravda*, 29. august, 1947, č. 198, O odkaz Slovenského národného povstania, s. 1.

[34] *Pravda*, 29. august, 1947, č. 198, Opustený program revolúcie, s. 6.

[35] *Pravda*, 29. august, 1947, č. 198, O odkaz Slovenského národného povstania, s. 3.

[36] *Pravda*, 29. august. 1947, č. 198, Čas za povstania a po aprílovej dohode, s. 7.

[37] *Pravda*, 31. august, 1947, č. 199, Prejav predsedu vlády, s. 2.

[38] *Pravda*, 31. august, 1947, č. 199, Varovný hlas bojovníkov za slobodu, s. 2.

[39] KŠIŇAN, M. a kol. *Komunisti a povstania...*, s. 22-24.

[40] *Pravda*, 22. august, 1948, č. 194, Február dovŕšil zmysel povstania, s. 1.

[41] *Pravda*, 22. august, 1948, č. 194, Február dovŕšil zmysel povstania, s. 1.

[42] *Pravda*, 29. august, 1948, č. 200, Bojovníci za slobodu splnia svoje povinnosti, s. 1.

[43] *Pravda*, 31. august, 1948, č. 201, Upevniť ľudovládu, vystupňovať budovanie, s. 2.

[44] *Pravda*, 31. august, 1948, č. 201, Sily odboja do služieb budovania, s. 1.

[45] KAMENEC, Ivan. Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní. In KREKOVIČ, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 199-201.